

HAMVAS BÉLA KERESZTÉNYSÉG-SZEMLÉLETE

A magyar szellemi élet sajátos és kiemelkedő képviselője Hamvas Béla (1987-1968). Sajátossága több szinten is megnyilvánul, annak a paradoxonnak az érvényesülésével, hogy minél inkább egyetemes annál inkább egyéni. Ezekről csupán érintőlegesen kívánok szólni, hangsúlyozottabban térni ki Hamvasnak a kereszténységre irányuló vélekedéseire, állásfoglalásaira.

Nehéz őt bármiféle diszciplínába, valamiféle nézetbe, irányzatba besorolni. Éppen e nehézségben van Hamvas Béla óriási érdeme, jelentősége. A szellemiség olyan univerzális palettáját tárja elénk, amely sehol sem tapad le, nem tartozik sem valláshoz, sem filozófiához és semmiféle izmushoz sem, és egyetlenegy személyhez sem köthető. Az utóbbiról nem kevés iróniával panaszkodik: „Újabbban a halottgyalázás különös módját eszelték ki. Az elhaltaknak, amikor már nem tudnak védekezni, szobrot állítanak, nevükre emlékbizottságokat hoznak létre, még bélyeget és érmeket is készítenek, és utcát neveznek el róluk.” (H.B. Silentium)

Most, amikor már Hamvas sem tud védekezni ellene, nehéz róla bármit is állítani, munkásságát felmagasztalni, gondolatait valamiféle rendszerbe kényszeríteni, s egész személyiségét meghagyni a „nevezetes névtelenség”-ben, kinek „társadalmi helyzete az, hogy társadalmon kívüli”

*

Arisztotelész óta az emberiség tengernyi kategóriát állított fel önmaga számára, és most ebben fuldoklik. Mégis a hamvasi gondolkodásmód megértésére szükségünk van három kategória bevezetésére, melyekkel közelebb kerülhetünk szemlélet módjához.

A válság kategóriája. Hamvas alkotta terminus technikus a krizeológia; válságtan értelmezhetnénk magyarra. A világ dualizmusa (jó-rossz, szent-profán, isteni-sátáni, adó-vevő, szegény-gazdag, stb.) Hamvas számára a válság dialektikáját jelenti. A világ minden időpillanatban valamilyen válságban van, a válság a világ ki- és belégzése. Megjelenik valamilyen krízis, elmélyül, majd megszűnik és jön a következő. Inspiráció-respiráció. Az ember feladata jól felismerni a válságot, s tenni ellene. Sok baj származhat abból, ha nem helyesen ismerjük fel a krízist. Napjaink modern embere gazdasági válságot vél felismerni, holott a szellem, a szellemiségünk válságát éljük. A kor emberének az Istene a Mammon és nem a Mindentadó, a teremtésből termelés lett és a fogyasztás „szent” cselekvéssé vált. Az ember „fejje lefele kezd el élni”. Hamvas ezt a fajta életet korruptnak nevezi: az embert a Mammon megvesztegethette, és az embernek tetszik ez a romlott züllött lét. Megzavarosodás az, amiben élünk, Jakob Böhme szavát kölcsönzi Hamvas, amikor erről beszél, ez a *turba*. A bajt még az is tetézi, hogy ebben a romlottságban, megzavarodottságban, turbában kifejezetten jól érezzük magunkat. Evvel kapcsolatban gyakran halljuk visszhangozni: ez a fejlődés, előremenetel, a technika csodája, jólét, demokrácia stb. Ezért jellemzi oly nagyon napjaink emberét az anyagiasság, a korrupció, a technokrácia, a gazdasági és gazdagsági orientáció, a pénzuralom és a tudományba, mint haladásba vetett hit. Ha azt mondtuk, hogy a válság szellemi, akkor a megoldás is csak szellemi síkon lehetséges. Minden más csak a felületen mozog.

A hagyomány kategóriája. Hamvas életbölcseletének kulcsfogalma. Ez a hagyomány azonban nem kultúrtörténeti, etnográfiai értelmezés, hanem metafizikai. A vertikális tengelyt jelenti, mely minden pillanatban jelen van, ugyanakkor örök. Egyfajta metafizikai tudást jelent ez az embernek a létben elfoglalt egyetemes helyéről. A hagyomány fundamentális mondanivalója az egyetlen azonosság: az isteni és az emberi lét azonossága. Ez minden hagyományban közös, így tulajdonképpen nincsenek hagyományok, csak a hagyomány van. Hamvas vélekedése szerint ezt a tudást őrzik a szent könyvek, a Védáktól a Tao-te-kingen át az Evangéliumig. Egyedül a szent könyvek érintik meg az ember isteni mélységeit. Bigott materializmusra vall ezeket a könyveket kultúrtörténeti leletnek, vagy irodalmi szövegeknek tekinteni. Sajnos ma a hagyományt egyezményesen lenézzük, s fejet kizárólagosan a tudománynak hajtunk. Mert a hagyomány korhol és ráncpirít, a tudomány viszont hízeleg nekünk, a hagyomány "mondanivalója" gyakran kényelmetlen a tudomány viszont süppedős kényelmet ígér. A próféták indulata kellemetlen, a tudós ígérete megnyugtató, elaltat. Hamvas a hagyomány értelmezésén belül az aranykor fogalmát is ezen a tengelyen helyezi el. "Az aranykor nem történelmi korszak, hanem állapot, és ezért minden időben jelen van; csak attól függ, hogy van-e valaki, aki megvalósítja." (H.B. Öt génusz) Ezen meghatározás az Isten Országáéval analóg. "Az Isten Országá 'nincsen itt és nincsen ott.' (Lk.17.21.), földrajzilag körül nem határolható. De ott van mindenütt, ahol akad egy ember, aki magába fogadja Jézust. Jézussal a szeretetet fogadja magába és a szeretet közösséget formál." (B.Gy. Merre menjek?) Az előző az időbeliség, míg az utóbbi a térbeliség felől közelít. Ahogy az aranykor nem egy olyan korszak, amely már valamikor volt, de elmúlt, és amelynek egyszer majd megint csak el kell érkeznie. Hanem létállapot, létminőség, amely bármikor, bárhol, megvalósulhat. Úgy ahogy az Isten Országá sem földrajzi terület, meghatározott lakossággal, rendelkezésre álló kiváltságokkal.

A realizálás kategóriája. A harmadik fogalom a valóság és a hagyomány tartalmi vonatkozását a praktikum területéről világítja meg Hamvas. Olyan gyakorlatról van itt szó, ami a *gondolat*, *szó* és *cselekedet* egységét reprezentálja. Egyébként ez az egység - hamvasi vélekedés szerint is - Jézusnál található meg maradéktalanul. Jézus személyisége Hamvas számára a leghitelesebb. "Amikor Jézus önmagát Istennel azonosította, az azonosságot nem saját maga számára foglalta le. Soha Jézus önmagát a többi ember közül ki nem emelte, soha senkihez fölülről nem beszélt. Ezért hívta magát az ember fiának. Istennel az embernek minden fia azonos. Az Isten-ember egység mindenre kiterjed. Lényeges dolgokban emberek között különbséget tenni erkölcstelen. Jézus felszólította az embert, hogy az Isten-ember azonosságot magába vegye fel." (H.B. Scientia Sacra)

Ebben a vonatkozásban Hamvas elmarasztalja a klérust, aki az Evangéliumból egyetlen mondatot sem tudott realizálni. Ennek okát a metanoia elmaradásában, a kompromittálhatóságban és a politikával való összefonódásban (lásd még: trón és oltár szövetsége, B.Gy.) látja. Fontos számára leszögezni azt, hogy az aranykor realizálható. Hiteles, nyílt ember szükséges hozzá. Természetesen a meghívás az egész emberiségnek szól, mert a szőlősgazda is mindenkit alkalmaz a munkára - még akkor is, ha az utolsó órákban érkezik - és a "bérezés" is azonos. (Mt. 20.1-16.), de a mindenhova szórt ige-mag csak a jó földben (emberben) hajt ki. (Mt.13. 1-9.) Az aranykor realizálásában Hamvas nem kisközösségekben gondolkodik, számára egyetlen hiteles közösség létezik csak s ez az emberiség.

*

Jómagam a hamvasi gondolatokat hozzávetőlegesen öt éve ismerhettem meg. Ezen időszak alatt két alkalommal haragudtam meg rá. Az első haragvás a kezdet kezdetén volt, egyszerűen nem értettem őt. A Scientia Sacra második kötetével idéttam az ismerkedést. Ő így írt: Vallás, filozófia, tudomány könnyíteni akar, mint mondják, az élet terhein, a hagyomány az embernek visszaadja önmagát!" (H.B. Scientia Sacra). Nem értettem a mondatot. A vallás a filozófia mellett még csak-csak, de hogy kerül ide a tudomány, és miféle életkönnyítésről van itt szó? Mi az, hogy az embernek „visszaadja önmagát”? Aztán bekattant valami.

Ráéreztem, mekkora igazságtartalma van ezeknek a gondolatoknak. A vallás a nagy életkönnyítő. A vallás, mint búvóhely; a legjobb búvóhely, ide még Isten elől is el lehet bújni. Elegendő, ha betartjuk a vallási obszervanciákat. Jézus is ebből a rejtkehelyből akarta kipiszkálni a farizeusokat, akik alapjában véve igen vallásos és törvénytisztelő emberek voltak. Haragudott is rájuk Jézus, nem úgy a bűnösökre, hiszen ez utóbbiakért jött el. (Mt. 2.17.), talán azért, mert ők nem bűnnek el sehova, sem vallásba, sem ideológiába, sem világnézetbe. Ők ebben az értelemben tiszták és nyitottak. Transzparens egzisztencia – mondja Hamvas. Jézus a hagyomány és nem a vallás jegyében jött, azért jött, hogy az embernek visszaadja önmagát. Ez az Ő megváltása, metanoiája. Jézusnak esze ágában sem volt, hogy új vallást alapítson, tehát a kereszténység a hagyomány jegyében kell, hogy álljon.

A második haragudás később jött. Olvasva Hamvas műveit egy-egy gondolata elemi erővel belémnyilalt: „ezt pontosan én is így gondolom, csak soha nem tudtam megfogalmazni, de másvalaki szavakba tudta önteni. Miért nem én?!, Gyakran volt ilyen sajátos *de ja vu* élményem – én már jártam valamikor ebben a városban. Mindig volt a kereszténységről egy másfajta véleményem, mint ami a *szószékről* halhatott az ember. E kettő mindig ellentmondásban állt egymással. Nem csupán a víz (prédikálás) és a bor (ivás) kibékíthetetlen ellentmondásáról van itt szó, hanem sokkal mélyebb jelenségről, amit soha nem tudtam megfogalmazni. Hamvas ragyogóan megfogalmazta nekem/helyettem, sokféleképpen, például így is: „A történelmi kereszténység igen korán, később soha jóvá nem tett, sőt súlyosbított és ezért végzetes hibát követett el. Ez a hiba, hogy a gnóvizist nem olvasztották be, hanem eretnekségnek bélyegezték és a kereszténységből kizárták. Ezzel pedig a megismerés szabad szellemi tevékenységének lehetőségét a kereszténységben megszüntették. Plótiniosznak a gnóvizissal szemben tanúsított ellenállása érthető (menthető). Visszavonultan élő magánember volt, és információi sem lehettek hitelese. A keresztény papság viszont magas autoritás, értesülései kimerítőek és megbízhatóak lehettek és biztosan voltak is. Éppen ezért a gnóvizikusok ellen indított hadjáratot nem lehet úgy megítélni, mint Plotinoszét. A kereszténység történetében ez volt az első eset, amikor a papság keresztény ellenes magatartást vett fel. A történelemben ez volt az első eset, amikor a papság a hatalmát az Egyház szellem ellen érvényesítette.” (H.B. Scientia Sacra)

Hamvas Béla nem vitatja, hogy a gnóvizisnak lehettek tévtanai, de maga a gnóvizis alapvetően a szakrális megismerést jelentette. A klérus harca minden bizonnyal nem a tévtanok ellen irányult, hanem az értelem átvilágító tevékenysége ellen. Talán, hogy a gnóvizis nem oldódhatott fel a kereszténységben, szülte azt az örök dilemmát, amit mind a mai napig a hit-tudás antagonisztikus ellentétének mondunk és képtelenek vagyunk megbirkózni vele.

*

Hamvas egységben próbál gondolkodni. Minden Egy, a világ pedig ennek az Egynek számtalan vetülete. A létezés e tanát a nagy keleti hagyományok mellett megtalálja az európai hagyomány letéteményeseinél is, elsősorban Echart mesternél, Jacob Böhménél, Cusanusnál, Baadernél, Szt. Ágostonnál. Természetesen fellelhető ez a kereszténységben is, de csak nagyon rövid ideig. "A kereszténységben lévő egység-gondolat abban a pillanatban, amikor kimondták, elemi erővel tört át. A kis héber gyülekezet, amely abban a hitben volt, hogy számára készült vallás, felrobbantotta. A kereszténység mértéke már az első pillanatban is az egész föld volt. Az egység nagy arányokban először Alexandriában bontakozott ki. A gondolkodók kísérletet tettek arra, hogy mindazt, ami a kereszténység előtt volt egybeolvassák. Ha a klérus és a politikai hatalom az alexandriai gondolkozást nem üldözte volna, a hagyomány alapjára épített emberiség-egység megvalósítására lett volna lehetőség. (H.B. Scientia Sacra)

Hagyomány is csak egy van, mint ahogy egy emberiség, egy szellem egy isten. Itt az egy, mint szám nem a mennyiségi, hanem a minőségi tulajdonságával van jelen. A kereszténységnek csak egy igazi útja van ez a belső út (ezotéria), de a külsőt járja (exotéria), ennek a külső útnak a jelei a katedrálisok, a keresztény világhatalom, a hierarchia, a dogmatika, a pápai tévedhetetlenség, a cölibátus, a tábori lelkészi hivatal, inkvizíció, szent háborúk stb. A kereszténység vasárnapi jelenséggé vált, és igazi értelmét elvesztette. Hamvas többször is hangsúlyozza, hogy a kereszténység hagyomány, melynek Európában három ellensége volt: először is a belülről való ellenség a klérus (nem az Egyház!), másodsor a politikai hatalom, harmadszor a scientifikizmus. Ez a három ellenség tudatlanul, közös megegyezéssel megakadályozta azt, hogy az evangéliumi kereszténységből bármi is megvalósuljon.

A kereszténységben az Evangélium az egyetlen hiteles partitúra, csak ebből lehet vezényelni. A partitúra a megkomponált rend, de egyik karmester sem ezt vezényli, hanem saját önkényét. A Nagy Mű a Magnus Opus hamisan szól - de a fals hangokat mára már megszoktuk - és igaznak halljuk. És a zenekar csak játszik: még az "Alleluja" dallamai szűrődnek felénk, de a háttérben már a "Feszítsd meg!" disszonanciáját vélhetjük felismerni.

*

A világ három teljes egészében negatívnak mondható mozgatórugója: a hazugság, a kizsákmányolás, és az erőszak. Ezek esetében gondoljunk csak a média-rendszerre, melynek jól szervezett a hazugságszisztémák kinyilatkoztatói. Az adóhivatalokra s általában a hivatalnoki rendszerek áttekinthetetlen bürokráciáira, melyek állandóan a zsebünkben kotorásznak. Valamint a katonaság, a rendőrség létszámában is egyre gyarapodó apparátusára mely azonnal lecsapni kész minden fajta engedetlenségre és oda nem illő gondolatra. A Sátán jól felépített triászra ez, az anti-szentháromság, ami ha akarjuk, ha nem működteti a világot, s úgy tűnik „jól” működteti mert már fel sem tűnik.

Hamvas Béla ironikusan így fogalmaz az „Óda a huszadik századhoz” című írásában:

„Ha a huszadik században az intelligens európai elutazik, és idegen határra érkezik, az útlevelet és vámvizsgálat után odamegy valakihez és így szól:

- Ebben az országban idegen vagyok, legyen olyan szíves, kérem, mondja meg, mi az, amit Önök itt most hazudnak?

A bennszülött erre azt feleli:

- *Arrobori*.

- Mít jelent ez a szó?

- Pontosán senki sem tudja.

- Hatása észrevehető?

- Hatása észrevehetően nagy. Régebben *paotában* éltünk, de az megbukott. Azóta egész életünk az *arrobori* jegyében áll, és az országban *arroboriális* virágzás tapasztalható. A közállapotok...

Az idegen bólint.

- Köszönöm, Uram, ne fáradjon, a többit már én is tudom."